

Dirk Van Hulle, *Textual Awareness. A Genetic Study of Late Manuscripts by Joyce, Proust, & Mann*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2004. – xi + 219 pp. ISBN 978 0 472 11341 5 (Cloth); 978 0 472 02495 7 (Ebook). \$ 70,00

Dirk Van Hulle, *De kladbewaarders*. Nijmegen: Vantilt, [2007]. – 276 pp. + DVD. ISBN 978 90 77503 88 1 en 978 90 72474 69 8 (CD-ROM).

Dirk Van Hulle, *Manuscript Genetics, Joyce's Know-How, Beckett's Nobow*. Gainesville etc.: University Press of Florida, 2008. xvi + 230 pp. ISBN 13: 978 0 8130 3200 9 (Cloth); ISBN 13: 978 0 8130 3414 0 and 10: 0 8130 3414 0 (Paper). \$ 59.95 resp. \$ 29.95

Dirk Van Hulle, *Darwins kladjes*. Nijmegen: Vantilt, [2010]. 277 pp. ISBN 978 94 6004019 1.

'Dit boek is een inleiding tot wat in Frankrijk *critique génétique* wordt genoemd, het onderzoek naar de dynamiek van schrijfprocessen.' Zo begint Dirk van Hulle zijn boek *De kladbewaarders*. Van Hulle doceert Engelse literatuur aan de Universiteit van Antwerpen (Centre for Manuscript Genetics) en is medewerker van het Antwerp James Joyce Centre, dat zich onder andere bezighoudt met de wetenschappelijke uitgave van de *Notebooks* van James Joyce. Het register van *De kladbewaarders* vertelt ons dat Joyce een belangrijke rol speelt in *De kladbewaarders*. Maar Samuel Beckett, Marcel Proust, Thomas Mann en Willem Elsschot doen dat ook. Over Mann, Proust en James Joyce publiceerde Van Hulle eerder *Textual Awareness* (in 2004), en na *De kladbewaarders* kwamen daar nog twee boeken bij die zich op hetzelfde terrein bewegen: *Manuscript Genetics, Joyce's Know-How, Beckett's Nobow* (2008) en *Darwins kladjes* (2010).

Het werkterrein van Van Hulle is met een brede, Engelstalige term aan te duiden als *textual scholarship*, en dat is een term die in het Nederlands met 'tekstwetenschap' of 'wetenschappelijk tekstonderzoek' onvoldoende wordt vertaald. Editiewetenschap is in het Nederlandse taalgebied de verzamelterm voor het onderzoeksterrein waarop Van Hulle zich beweegt, maar juist als het over *critique génétique* gaat dekt deze term de lading niet per se. Want terwijl het de makers van literaire edities in de Angelsaksische of de Duitstalige tradities (en bij deze laatste hoort van oudsher ook de Nederlandse) te doen was en is om het produceren van een wetenschappelijk gefundeerde tekst van een literair werk en het bijbehorende apparaat (waarbij een uitgave in boekvorm dus vaak het

eindpunt was), waren en zijn de Franse tekstgenetici vooral geïnteresseerd in het ontstaan van het werk. Terwijl de Engelstalige, de Duitstalige en de Nederlandstalige editeurs gedrukte versies van werken in combinatie met manuscripten, typoscripten en drukproeven gebruiken om tot een 'definitieve' gepubliceerde tekst te komen, presenteren de tekstgenetici het werkmateriaal van de schrijver ten behoeve van analyses van het werk; een editie is dan een bijproduct, een hulpmiddel.

Van Hulle vertelt in zijn inleidende hoofdstuk over het nut van manuscripten als werkmateriaal, over het belang van schrijvers die dat werkmateriaal niet weggooien (want zij zijn de 'kladbewaarders') en over de manier waarop de wetenschap tot nu toe met dit soort materiaal is omgegaan. Hij doet dat helder en overzichtelijk, en het is aannemelijk dat de basis voor *De kladbewaarders* collegemateriaal is. Van Hulle deelt zijn boek in in drie hoofdstukken, 'Exogenese', 'Endogenese' en 'Epigenese', termen die hij overneemt van Raymonde Debray-Genette en Pierre-Marc de Biasi, en die overigens ook in natuurwetenschappelijke omgevingen worden gebruikt. Bij Van Hulle differentiëren ze wat in de *critique génétique* de *avant-texte* heet: alle materiaal dat voorafgaat aan dat wat de auteur als zijn definitieve tekst beschouwt. 'Exogenese' duidt in *De kladbewaarders* de fase aan waarin de auteur zijn tekst voorbereidt door bijvoorbeeld boeken te lezen en daarin aantekeningen te maken of door een knipselmap aan te leggen met zaken die met zijn schrijfplannen te maken hebben. De tussenkopjes van dit hoofdstuk geven de deelonderwerpen aan: Marginalia, Paralipomena, Realia, Paraferalia en Addenda. Ook de beide andere hoofdstukken deelt Van Hulle helder in met vijf kernbegrippen van één woord. Het hoofdstuk 'Endogenese' gaat over de schrijffase waarin de auteur door te 'Monteren', 'Demonderen', 'Assembleren', 'Recycleren' en 'Finaliseren', het tot dan toe verzamelde exogene materiaal gebruikt om te doen waar hij voor is: het fictie maken van zijn tekst. Van Hulle geeft aan dat de grens tussen deze twee fases vaag is, en ook die tussen endogenese en epigenese ('Voltooiing', 'Vertaling', 'Vertolking', 'Vertekening', 'Vertoning'), al is eigenlijk met de 'Voltooiing' zo op het oog de grens tussen *avant-texte* en tekst vastgesteld. Maar een auteur blijft zich – eventueel – met allerlei zaken bemoeien. Hij doet uitspraken over zijn werk en bemoeit zich op die manier met de receptie, hij blijft aan zijn tekst sleutelen of hij reflecteert er in het openbaar over. Dat laatste deed bijvoorbeeld Willem Elsschot, en wat Van

Hulle daarover vertelt is een van de vele verhelperende casussen in zijn boek. Elsschot schreef na de matige ontvangst van zijn roman *Tsjip* in 1934 een tekst 'Achter de schermen', die in 1936 als een soort naschrift aan de tweede druk zou worden toegevoegd. In 'Achter de schermen' reflecteert Elsschot over het schrijven van de *Tsjip* inleidende 'Opdracht'. Uit de vergelijking van het bewaard gebleven handschrift van 'Achter de schermen' met de gedrukte versie en met de 'Opdracht' in *Tsjip* (waarvan geen manuscriptmateriaal is bewaard) blijkt dat Elsschot ook in 'Achter de schermen', een tekst die op het eerste gezicht een simpele beschrijving van een schrijfproces is, de feiten net zo naar zijn hand zet als hij dat in zijn andere fictie doet. Van Hulle maakt dat in het boek inzichtelijk door het manuscript van 'Achter de schermen' weer te geven met onder andere doorhalingen, subscripten en superscripten ('Ik kom Voor de zóóveelste maal kom ik thuis van een die ^de^ reis' etc.), en dat is een van de traditionele manieren om correcties enzovoorts in teksten aan te geven. Maar tegenwoordig kan dat ook digitaal, en dat is wat Dirk van Hulle samen met Vincent Neyt en Peter de Bruijn deed: bij *De kladbewaarders* is een DVD gevoegd met daarop een digitale editie van 'Achter de schermen', die het mogelijk maakt alle relevante versies met elkaar te vergelijken en op die manier de genese van de tekst inzichtelijk in beeld te krijgen.

Terwijl *De kladbewaarders* duidelijk bedoeld is voor studenten en andere beginners (want editiewetenschap en aanverwante zaken zijn niet vanzelfsprekend gesneden koek voor de gemiddelde gevorderde literatuurwetenschapper), zijn de beide Amerikaanse boeken bedoeld voor een wetenschappelijk publiek. *Textual Awareness* verscheen in 2004 in de reeks 'Editorial Theory and Literary Criticism' onder redactie van de gezaghebbende *textual scholar* George Bornstein, *Manuscript Genetics* (2008) in 'The Florida James Joyce Series'. Toch bevat ook *Textual Awareness* een inleidend hoofdstuk 'Traditions', dat in ruim twintig pagina's een helder, beknopt en precies overzicht geeft van de Duitse, de Angelsaksische en de Franse tradities van *textual scholarship*. De drie tradities hebben tiental-

len jaren lang geleden onder eenkennigheid, en de Angelsaksische editoren zullen zeker profijt hebben van deze inleiding, want zij staan het verst af van de *critique génétique*. In zijn beide Engelstalige boeken geeft Van Hulle aan de hand van de in de titels en ondertitels genoemde auteurs (Proust, Mann, Joyce en Beckett) een groot aantal fraaie voorbeelden van de inzichten die je met nauwkeurig onderzoek van manuscriptmateriaal kunt opdoen.

Het werken met manuscriptmateriaal hoeft niet beperkt te blijven tot literaire teksten. Dat toonde Van Hulle aan met de publicatie van *Darwins kladjes*, net niet meer in het Darwinjaar 2009. Het was toen honderdvijftig jaar geleden dat Charles Darwins beroemdste boek *On the Origin of Species* voor het eerst verscheen. In tien hoofdstukken, die allemaal opeenvolgende jaartallen als titel dragen, volgt Van Hulle, met gebruikmaking van archief- en ander materiaal, maar vooral aan de hand van Darwins notitieboekjes, de ontwikkeling van diens eerste gedachten (in 1835 op de Galápagos-eilanden) over natuurlijke selectie tijdens zijn Beagle-reis tot het afronden van een essay daarover in 1844. Het zou daarna nog vijftien jaar duren voordat Darwin zijn theorieën publiceerde. Niet alleen het ontstaan van die theorieën en de wetenschappelijke omgeving waarin ze ontstonden komt aan de orde, maar ook wat Darwins persoonlijke leven, en wat poëzie, natuur, huwelijk en gezondheid daarmee te maken hebben. Net als in de andere boeken is Van Hulle ook hier zowel helder als relativerend en genuanceerd, en toont hij opnieuw dat hij erg goed is in het leggen van verbanden. Het verbaast dan ook niet dat in *Darwins kladjes* ook James Joyce en Marcel Proust weer worden genoemd.

'De kroongetuige in een schrijfproces is het manuscript', schrijft Van Hulle in het Elsschot-hoofdstuk van *De kladbewaarders*. In vier boeken houdt hij sterke en belangrijke pleidooien voor het belang van aandacht voor deze kroongetuigen, niet alleen in de *textual scholarship*, maar ook in de literatuur- en andere wetenschappen.

Jan Gielkens